

Katarina Kovčín

„Čuj, Šekspire“, reče Makijaveli

Nikolo Makijaveli, pišući svog *Vladaoca* budućem ujedinitelju Italije sa težnjom da jasno predoči određene političke, društvene odnose i probleme, kao i njihova rešenja, zasigurno se nije mogao nadati da će njegovo viđenje i tumačenje posebnih društvenih stanja i poteza biti utkano u dela velikih pisaca (svesno ili nesvesno) koja će nastupiti na književnu scenu nakon njegovog. Mnoge tragedije Šekspira su prožete motivima svrgnutog vladara sa prestola, mučnih izdaja, spletki. Ipak, ukoliko ćemo već da izaberemo jednu dramu, u kojoj bismo možda najviše učitali *Vladaoca*, neka to bude *Bura*.

Prospero, ti budi vladar

Makijaveli počinje svoje delo mišlju o vrstama vladavina, ali i načinima na koje se one mogu osvojiti. Čitajući *Buru*, nailazimo na proteranog Prospera, bivšeg vladaoca, kome je brat Antonio nemilosrdno preoteo vlast. Izgubljen na moru, bez ikakve perspektive ili namere da osvaja išta, naći će se na izvesnom pustom ostrvu. Iako će postati vladar ovog ostrva, Prospero nije došao sa prvenstvenom težnjom da osvoji ili pokori, te ako želimo da kažemo kako je više „osvojio“ srećom, onda je to utoliko jer ga je ona dovela ka obali. Ako je sreća na početku njegove vladavine, tako će kasnije pokazati svoje istinsko umeće u, kako uspostavljanju, tako i održanju vlasti.

Kao milanski vojvoda, Prospero nije imao niti malo osobina koje zahteva Makijaveli od jednog vladaoca. Isuviše poverljiv prema ljudima, čvrsto (čak slepo) odan nauci, knjigama, jednom nerealnom svetu, zaboravljao je na zlo kojim beše okružen u stvarnost. Kad bi takav dijalog postojao, Makijaveli bi rekao Šekspiru da je uzme svoju pisaljku, sedne i ponovo ispiše Prospera. Na šta bi se Šekspir, zamišljamo, samo nasmejao. Van svake pripreme na zlo, Prospero ne posmatra dešavanja oko sebe, već naprotiv, spušta svoj gard koji treba da mu je uvek podignut, te pokazuje svoju ranjivost. Makijaveli upozorava da, ukoliko se nešto kasno otkrije, neće se uspeli ispraviti, što kaže: „To biva i sa državnim pitanjima, jer, kada se saznaju na vreme (što je dato samo mudrom čoveku), nevolje koje se rađaju brzo se leče; ali, kada se, zato što se nije za njih znalo, dopusti da uzme maha tako da su svakome poznate, nema im više

leka." I zbilja, Prospero će svoju nepažnju skupo platiti, našavši se izdan i proteran od brata, nekoga ko mu je bio blizak, a čiju prevaru opet nije video.

Došavši na pusto ostrvo, Prospero će ubrzo uvideti da ono i nije tako osamljeno kako bi se možda učinilo na prvi pogled. Šekspir uvodi Kalibana, krajnje intrigantnog lika, sa kojim se susreće. Ko je Kaliban? Prema njegovim rečima, istinski vladar ostrva i starosedelac. Kaliban opisuje Prosperovo držanje na početnu upoznavanja, ali i veliku promenu posle izvesnog vremena. Vidimo susret novopridošlog, potencijalnog vladaoca i domoroca. U ovom momentu uviđamo Prosperovu mudrost. Promišljeno prilazeći, ugađajući Kalibanu, navode ga na jednu vrstu podređenosti, odnosno, Kaliban prema njemu u početnim trenucima oseća zahvalnost i pokazuje Prosperu bogatstva ostrva. Makijaveli upravo i razmatra ovakva dva načina pristupa zatečenom narodu. Pre svega, vidi veliki značaj u odanosti naroda, i po njemu, to je jedan od osnovnih temelja za očuvanje vladavine. Ukoliko vladalac nema podršku naroda - nema podršku većine, a većina je uvek bezmerno opasna. Ističe da je značajno probuditi osećaj zahvalnosti, ali i zavisnosti (potrebe) o vladaocu. Prospero je došao do svog cilja upravo zadobivši Kalibanovu naklonost što mu je, konačno, pomoglo da zavlada ostrvom. Narod je najjača tvrđava: ako je poslušan, vladalac nema brige, no, ukoliko je nezadovoljan, vladalac treba da se boji svega.

Stepenice do trona

Nakon što je lukavo podredio sebi zatečenog naseljenika, Šekspir nam pokazuje Prospera u novom svetlu, svetlu ugrabljene moći. Nastupa odlučno, govori jasno. Kaliban zauzima sada položaj roba. Ali nije on jedini koji će se naći podređen novom vladaocu. Ne zaboravimo Arijela, vazdušnog duha, koga Prospero spašava od užasnih muka (izazivajući tako osećaj velike zahvalnosti), koji mu zatim postaje sluga. Kad god Arijel dovede u pitanje svoju slobodu, Prospero se vraća prošlosti, jasno dajući do znanja da bi Arijel, bez njega, i dalje bio u patnjama, što kod Arijela, sa druge strane, budi zavisnost o vladaocu, on postaje opet svestan Prosperove nadmoći i povlači se. Interesantno je to što Arijel više puta pita za svoju slobodu, koju mu Prospero iznova obećava, ali je izuzetno vešto odgađa.

Kada govori o ponašanju vladaoca, smatra da dobar vladalac u sebi ima dve prirode: čovečju i životinjsku. Treba da bude lisica, i prepozna zamke koje mu prete, ali

isto tako i lav, te zaplašiti neprijatelje ili pretnje. Prospero ne bi bio vladar kad ne bi imao nad kime da vlada, kad bi ostao bez Arijela i Kalibana, svojih podanika. Da li je kralj Lir i dalje bio Kralj stojeći sam u pustoši? Prosperu je potreban Arijel, čija su dela od ključnog značaja za njegov plan, i zato mu ne daje slobodu umešno je odgađajući, odnosno, gazeći iznova svoju reč.

Po Makijaveliju, licemerje nije negativna osobina, krucijalna je za opstanak vladaoca; on ne mora da sadrži sve vrline koje će izazivati poštovanje kod naroda, ali mora da se pravi kako ih ima. Dakle, Prospero drži u „ropstvu“ Arijela i Kalibana zato što su mu potrebni. Sloboda, koja se iznova obećava, neće se pojaviti sve dok Prospero ne bude uveren da je njegov plan ostvaren.

Sledeći važan momenat koji Šekspir donosi na scenu, jeste potencijalno ugrožavanje vladaočeve vlasti, odnosno, jedan od njegovih omiljenih motiva, zavera. Makijaveli upozorava da vladalac mora biti pažljiv sa količinom nasilja koju upotrebljava. U odnosu sa Kalibanom, Prospero ovo krši. Od početnog odnosa, gde mu je ukazivao mnoge milosti, došao je do čestih, oštrih pretnji, koje bi se pretvarale u stvarna mučenja. Ovde Makijaveli vidi veliku opasnost, jer to može da dovede do uznemirenosti naroda, koji traži jedino da ne bude ugnjetavan. Upravo tada dolazi do zavere. Zaverenici postaju takvima jer se u njima rađa osećanje straha, bojazan od kazne (kojom mu se i stalno preti). Ukoliko se javi mržnja ili prezir kod naroda, vladalac se nalazi u delikatnoj situaciji, ako ne i pogubnoj, jer može da se spreči samo nešto do čega ne dođe, ili, ako već dođe, tome nema pomoći. Šta Kaliban radi kome dozlogrđuje Prosperovo mučenje? Okreće se drugoj strani, kuje zaveru. On je predstavnik ojađenog naroda koji traži izlaz, koji je spreman da izda svog vladara. Kaliban se okreće Stefanu, koji je u njegovim namučenim očima oličenje vrline i spasa. Apsurdno, on ponovo postaje rob, ovog puta u službi Stefana, ne bi li se oslobodio Prosperove nadmoći.

U trenutku kada se kuje zavera protiv Prospera, zavera koju on nije očekivao (opet biva iznenađen), njegov plan je doveden u opasnost. Iako, po Makijaveliju, bi mu ovo donelo sigurnu propast, ona se ne dešava jer Stefano, Trinkulo i Kaliban nikako nisu ozbiljni uzurpatori. Makijaveli smatra da je sama želja da se nešto osvoji prirodna i obična stvar. No, ukoliko to čine ljudi koji zaista imaju mogućnost da uspeju, biće hvaljeni, za razliku od onih koji nemaju nikakve šanse ali ipak srčano žele, koji zaslužuju samo prekor. Čitava zavera Stefana, Trinkula i Kalibana će biti otkrivena i

ogoljena u svojoj, kako nemoći, tako i gluposti. Postaju na taj način više tužne, pobunjene dvorske lude nego li ogorčeni i opasni neprijatelji.

I sudbina se nasmeši

Koliku zahvalnost vladalac duguje sudbini, sreći, a koliku veštini? Makijaveli smatra da onaj ko se oslanja većinom na sreću, neće uspeti da se dugo održi na vlasti. Veština i umeće su krv i suština svakog vladaoca, koji pomoću njih teško zadobija vladavinu, ali je lako održava. Sudbina je tu kako bi dala mogućnost. Bez nje se teško šta može uraditi, ali konačno, o snazi vladaoca sve zavisi. Ako se slabom da prilika, neće uspeti da je ostvari, ali ni snažan ne može mnogo učiniti bez prilike. Prospero je dobio šansu, on ju je prepoznao i čvrsto zgrabio, ali je i ostvario ono što mu je pružala. Sve nadgleda i držeći konce u rukama pomera marionete onako kako njemu odgovara, vešto sve usmeravajući ka svom cilju. Zapravo, on je utoliko veći, jer nije bio takav i ranije. Možemo da posmatramo Prosperov razvoj kao vladaoca, od naivnog i poverljivog, koji će kroz sopstvenu agoniju i borbu za život odrasti u mudrog i opreznog, Makijavelijevog vladara. Upravo zato ne bismo rekli kako je Prospero „osvojio” vlast nad ostrvom pukom srećom. Naprotiv, svaki njegov potez je bio smisaono isplaniran, mogućan i tačan, pa ipak, izbegavajući da ostane površan i hladan lik, Šekspir predstavlja i ranjivu Prosperovu stranu. Makijavelijeva sudbina je okrutna, ona iskaljuje svoju moć nad svakim ko joj se ne suprotstavi, dok preferira one koji su spremni da se uhvate u koštac sa njom. Prisetimo se Prosperove budne svesti i tek kratke rečenice uskomešane snage: „Sad se dižem.”

Ipak, ničija vladavina nije beskonačna, sve ima svoj početak i kraj, pa tako i vlast. I najbolji će pasti, koji neće načiniti pogrešku, već će ih jednostavno vreme ukloniti sa prestola, tražeći novog vladaoca, čija će se zvezda uspeha tek uspinjati nebom. Dva vladaoca mogu da čine iste stvari, jedan će uspeti u nameri, drugi ne. Jednom od njih jednostavno nije bilo naklonjeno vreme. Ključ u uspehu vladaoca jeste da otkrije *trenutak*. Šekspirovi junaci jesu upravo junaci jedne prilike, jednom preloma, jedne užasne odluke. Izvesni od njih su postali vrsni učenjaci Makijavelija, krčeći sebi put uspeha do trona. Ako ima gorkog smeha u tragediji, onda je to trenutak u kome junaci sednu na baršunasti tron i osete teški miris krvi leševa oko njih.

„Eto ti vladara”, reče Šekspir Makijaveliju.